

L'Hospici de Girona i la construcció del Rec Gros del Pasteral (segles XVIII-XIX)

CÉLINE XICOLA MUTOS

Universitat de Girona. Doctoranda en Història Contemporània

Resum: El Rec Gros del Pasteral, a la Celler de Ter, construït entre la darrerïa del segle XVIII i la primera part del XIX, és una de les obres hidràuliques modernitzadores més importants de la comarca. Aquest treball té com a objectiu estudiar la construcció del Rec Gros però sobretot veure com tots els actors s'han comportat en un projecte comú. L'estudi es fonamenta sobretot en el fons de l'Hospici, de l'Arxiu General de la Diputació de Girona, particularment en les Actes de la Junta, els projectes d'obres i els registres de l'administració del patrimoni a Celler, amb especial incidència en el període 1775-1830, anys cabdals per l'èxit de l'aventura.

Paraules clau: Hospici de Girona, La Celler de Ter, el Rec Gros, obra hidràulica, segle XVIII

Abstract: *The Rec Gros of Pasteral, located at La Celler de Ter, was built between the end of the eighteenth and the beginning of the nineteenth centuries, becoming one of the most important modernized hydraulics projects from the region. The present paper aims to study not only the building process but especially the interrelationships between all local economic actors. The archives used for this study belong to the Arxiu General de la Diputació (Girona), mainly on Administration Acts, works projects, wealth accounting records in La Celler, especially in 1775-1830, the most import years of the*

Keywords: *Charity Hospice, La Celler de Ter, the Rec Gros, hydraulic works, XVIII century*

Quaderns de la Selva, 29 (2017)

91-111

A partir de 1770 la recentment creada Casa de Misericòrdia de Girona, el primer establiment femení de caritat, es va dedicar a buscar majors rendiments per al seu patrimoni per tal de millorar la situació financera de la institució. Una peça cabdal de les seves possessions era el mas Pixarrelles, una gran propietat situada a la Cellera de Ter. El projecte per aconseguir-ho fou la construcció d'una sèquia o rec pensat per irrigar les terres, que eren de secà, i així millorar-ne les collites, alhora que s'edificava un moli fariner.

Aquest article té com a objectiu reconstituir els esdeveniments que portaren al naixement del Rec Gros, la major construcció hidràulica del Plademont abans que es construís el canal de la fàbrica Burés. Tal com veurem, va ser un procés llarg, difícil i ple d'entrebancs, però al mateix temps fou el resultat de la confluència de factors diversos i interessos convergents.

En una primera part, seguirem d'una forma cronològica el procés de l'obra i el posarem en relació amb els esdeveniments exteriors que influïren en el projecte.

En segon terme, més enllà dels fets, que ja són rellevants per si mateixos, la finalitat d'aquest estudi és veure com s'articulen les relacions entre l'Hospici de Girona i els altres actors del Plademont i, d'altra banda, com aquesta institució adopta un tarannà primordialment econòmic en la gestió i millora del seu patrimoni.

El paisatge del Plademont

L'agricultura i l'habitatge del Plademont

Després de la terrible Pesta Negra de mitjan segle XIV les explotacions agràries de la zona del Plademont, que fins aleshores eren més unes senzilles bordes que no pas masos, es varen agrupar i reestructurar per crear propietats més grans, amb una rendibilitat més elevada. A tall d'exemple, el Mas Roures va integrar els masos Ribot, Sant Just i Merdós, i el Mas Pagès va entrar a formar part del Mas Prat. Durant els segles següents aquest procés de concentració continuà durant moltes generacions i donà lloc a un dels dominis més importants de la contrada: el Mas Pixarrelles.¹

El 1693 l'expedient d'un plet pel cobrament del delme entre una de les paborries de la Catedral de Girona i la universitat d'Anglès ens permet conèixer quins eren els cultius de la zona. Destaquen el blat –forment o mestall–, la civada, l'ordi, l'espelta, el mill i el panís, així com raïm, faves, pèsols i cànem. Com a productes novament introduïts s'esmenten els fesols blancs i menuts, i el blat de moro. Les terres del Plantadis s'aprofitaven per a fruiters i l'explotació del bosc, amb la presència predominant de castanyedes i nogueres. Al Plademont predominaven cereals, sobretot mestall, al costat de la cria de bestiar, sobretot porcí, engraixat a base de bé per la producció dels grans boscos de roures i alzines.

¹ Per a l'estudi de les cases de pagès a la Cellera, veg. D. PUJOL i LI. LLAGOSTERA. *La Cellera de Ter*. Girona: Quaderns de la Revista de Girona, 1990.

Així, la importància central que té la cria de porcs i l'accés d'aquest bestiar als boscos per alimentar-se d'agllans fa que ocupi un espai rellevant en la documentació de l'època. A tall d'exemple, el 1609 una concòrdia entre Garau Gasull i Antic Pixarrelles, autoritzava el pas dels porcs per les propietats del segon durant "quinse dies, so és, vuyt antes de Sant Vicens y altres vuyt despres". El 1775 es formava una societat entre Miquel Carreres i Gasull, d'una part, i Joan i Salvi Moner, pare i fill, de l'altre, per a l'engreix de "deu nodrissos de edat quiscun de un any i mig [...] tots pèl negre".²

L'aigua: un bé cobejat

L'altre tema cabdal que caracteritza aquesta zona geogràfica és la qüestió de l'aigua, al voltant de la qual giren no tan sols els conreus o la cria del bestiar, sinó també les relacions entre tots el propietaris. La xarxa de recs existent és esmentada diverses vegades a partir del segle XIV. En una venda efectuada el 1355 ja consta l'existència d'un rec al paratge que acabarà anomenant-se Pla de Pixarrelles. El 1403 Vidal Pixarrelles, tot just establert com ja veurem, pactava una concòrdia amb Francesc Riba per al repartiment de l'ús de l'aigua del molí i per tenir un "rech ben conduit".³ A l'aigualleix del Ter s'esmenta des del segle XIV el molí d'en Guan, l'obra hidràulica més rellevant de la zona abans del Rec Gros, tot i no tenir més que una petita resclosa, bassa i desguàs.

Arribats a aquest punt, és important d'aclarir, encara que sigui breument, com funciona l'entramat dels drets sobre l'aigua del Ter, i analitzar les competències i jurisdicció sobre els usos d'aquesta. Al principi del segle XVII Gastó de Montcada, vescomte de Cabrera, va vendre al Comú o Universitat els drets sobre la baronia d'Anglès. La venda estava integrada per un seguit de privilegis, entre els quals el que organitzava la gestió de l'aigua. Fins al moment de la venda, el vescomte podia disposar lliurement de l'ús de les aigües a Anglès i a la Cellera, però a partir de la cessió dels seus privilegis aquesta facultat es va traspasar al Comú, de manera que aquest adquiria plenament els drets sobre les aigües i alhora la responsabilitat de regular la política hidràulica de la baronia.

Aquesta autonomia municipal va desaparèixer amb el Decret de Nova Planta instaurat després de 1714, i l'administració borbònica retornava al rei el privilegi de la concessió d'aigua amb la contrapartida d'un cens anual. Va ser un canvi molt rellevant, que tornava a posar en qüestió la legalitat de les decisions que podia prendre el poder municipal sobre la concessió d'aigües i que, com veurem, encara ocupava el centre d'un contenciós cent anys més tard.

2 Arxiu General de la Diputació de Girona (d'ara endavant AGDG). Fons Hospici, 267/7

3 AGDG. Fons Hospici, 267/7, Memorial dels Actas de Mas Pixarellas y Prat de Anglès, 26 de juliol de 1403.

El mas Pixarrelles de la Cellera

Després de l'estudi geogràfic i econòmic de la zona, cal que ens centrem d'una manera més precisa en l'evolució del Mas Pixarrelles fins que aquest acaba formant part del patrimoni de l'Hospici de Girona.

Els orígens documentats del mas remunten a un establiment fet a Vidal Pixarrelles el 12 de maig de 1387 per part de Bernat Albertí, procurador del castell d'Anglès, a les terres del molí d'en Guan, per "*cassar, pescar i fer llenya*" terres que es troben emplaçades a la riba del Ter. Pel que fa al Mas Prat, que s'integrà més endavant en el primer, té les arrels en un acte de novembre de 1308, quan Arnau Riba en fa establiment a favor de Ramon Prat.⁴

Tot i que des del segle XIV es pot anar seguint relativament bé la història de la propietat, sobretot perquè disposem dels documents acreditatius de les compres de les diverses peces de terra, ens centrarem en els canvis que tenen lloc a partir del segle XVII, moment cabdal de transformació del mas cap a una de les propietats amb més pes de la Cellera.

Antic Pixarrelles, uns dels personatges més conspicus de la nissaga familiar, va dur a terme a partir del últim quart del segle XVI una sèrie d'adquisicions de peces de terra al Plademont (el Camp de l'Hort, entre d'altres), que va culminar amb la integració del Mas Prat, el 1619, finca que a primers del segle XVII havia entrat en un estadi de decadència, cosa que va permetre la seva compra a carta de gràcia per part d'Antic Pixarrelles. Finalment, Joan Prats, el darrer hereu, va renunciar al dret de recompra l'any 1634.⁵

Aquesta expansió de la finca es va portar a terme mitjançant el recurs al crèdit, cosa que condicionava feixugament l'economia del mas. El 1643 hom atorgava a Salvi Garrofa, ciutadà honorat, el poder de lluir i quitar censals, és a dir, de cancel·lar qualsevol dels deutes. En aquell moment el propietari del mas era Pere Pixarrelles, fill d'Antic Pixarrelles i pare de Maria, futura hereva universal del mas. Per tal de consolidar el compromís contret amb Salvi Garrofa el 1643, s'unien en matrimoni Esteve Pasqual, fill de Salvi Garrofa i de la seva esposa Maria Pasqual, amb Maria Pixarrelles.

Però Maria va enviudar al cap de pocs anys i no pogué mantenir el seu ritme de vida. Aleshores, el mas es va arrendar a diferents llogaters amb rendes que no eren pas minses. Així com altres explotacions agrícoles del Plademont, el Mas Pixarrelles conreava habitualment grans d'aresta –amb un clar predomini del mestall–, alternats amb llegums. En menor quantitat també s'hi feia forment (en una proporció aproximada de la meitat del mestall) i, a raó d'una quartera anual, ordi, civada, fajol i mill.

Del regadiu, n'obtenien cànem i blat de moro.

4 AGDG. Fons Hospici, 267/7, *Nota de tots los Actes Autentichs de Casa Colomer, pertanyent al mas Pixarrelles y Mas Prat diruit.*

5 AGDG. Fons Hospici, 267/7, *Notas del mas Pixarrelles y Roure de Angles.*

El 1664 Maria Pixarrelles va arrendar el mas i les seves terres a Llorenç Amargant per un cànon anual de 12 lliures, així com la tercera part de la collita de grans, nous, una arrova de raïm, un mallal d'oli i assumir el pagament de diversos censos que gravaven la propietat.⁶

Tot i obtenir unes rendes gens menyspreables, la família Pixarrelles patia les conseqüències econòmiques prou feixugues de l'existència d'un censal de 1.097 lliures,⁷ que Maria havia creat el 1657 a favor de Margarida Pasqual, néta de Salvi Garrofa i esposa de Francesc Dalmau, per fer front a les despeses d'un plet contra la universitat d'Anglès per la seva negativa a pagar unes talles. Les pensions impagades d'aquest censal, les talles vençudes i degudes a la universitat de la Cellera, les costes generades pel plet i, finalment, una sentència de 1667 que desestimava les pretensions de l'hereva acabaren per d'arruïnar-la.⁸

En aquell moment Margarida Pasqual, vídua en primeres núpcies de Francesc Dalmau, estava casada amb Jeroni Colomer, futur sogre del creador de la Casa de Misericòrdia de Girona. Jeroni Colomer es convertí aleshores en el principal creditor, es féu càrrec dels deutes⁹ i va acabar per adjudicar-se mas i terres, per 4.091 lliures, el 22 d'agost de 1687.¹⁰

Exactament 300 anys després del primer establiment la propietat quedava desvinculada de la família Pixarrelles i s'incorporava al patrimoni Colomer.¹¹ Arribats a aquest punt és quan la història del Mas Pixarrelles entronca amb la del futur Hospici de Girona per efecte del joc natural de les herències i no pas per una operació merament econòmica.

Jeroni Colomer, casat en segones núpcies amb Casilda Bofill, morí el 1706, de manera que la seva filla, Casilda Colomer i Bofill, heretà del patrimoni cellerenc. Del seu matrimoni amb Ignasi de Colomer i de Cruilles, cosí seu de primer grau, no en quedaria cap descendència. El 1763 Ignasi de Colomer, ja vidu, disposà en el seu testament que la major part del seu patrimoni tindria com a finalitat la creació d'un establiment per "recullir y sustentar minyonas pobras que se trobaran desemparades, a saber, unes que se tròban perdudes o se han comensat a perdre en costum, i altres que encara són innocents però estan en perill de pèrder-se".¹²

La Casa de Misericòrdia, primer establiment assistencial gironí exclusivament femení, acabava de néixer.¹³

6 AGDG. Fons Hospici, 141/6, arrendament de 1664.

7 AGDG. Fons Hospici 141/6, Notaria Pere Rosello de Girona, 12 de novembre de 1657.

8 AGDG. Fons Hospici 141/3, Sentència del 14 de juliol de 1667.

9 Jeroni Colomer es fa càrrec el 12 de setembre de 1669 d'un deute de 738 lliures, repartides en 315 lliures de talles, 388 lliures de pensions vençudes del censal de 1.097 lliures, i 35 lliures de costes judicials. AGDG. Fons Hospici, 141/6.

10 AGDG. Fons Hospici, 267/7, *Nota de tots los Actes Autentichs de Casa Colomer pertanyent al mas Pixarellas y Mas Prat diruit*.

11 Per un estudi detallat de tot el procés, veg. P. Gifre, *En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris (vegueria de Girona, 1486-1730)*. Girona: Universitat de Girona, 2009.

12 Arxiu Històric de Girona, Notaria Girona- 11, 576, Gislè Martorell, notari públic de Girona, testament d'Ignasi de Colomer i de Cruilles, 1763, Març 3. f. 405-418.

13 Pel que fa als inicis de la Casa de Misericòrdia, veg. C. Xicola, "La Casa de Misericòrdia de Girona (1769-1781)". *Revista de Girona*, 303 (juliol-agost 2017): 40-43.

La construcció del Rec: un recorregut ple d'entrebancs

Primeres passes

La construcció de la Casa de Misericòrdia es va perllongar gairebé 6 anys i fou certament onerosa, tant per l'adquisició de les finques on s'havia d'emplaçar l'edifici com pels mateixos costos de la construcció. Per fer front a aquestes despeses, i les que aviat vindrien amb l'ingrés de les primeres asilades, hom només podia comptar amb el patrimoni que havia deixat Ignasi Colomer, integrat majoritàriament per terres i masos arrendats.¹⁴ L'avenç de l'obra va obligar ben aviat els marmessors testamentaris del mecenes a crear censals per tal de mantenir el ritme del projecte i complir el termini d'obertura màxim de 6 anys imposat per testador.¹⁵ Finalment la Casa de Misericòrdia va obrir les portes a la fi de 1769, però amb un capital força disminuït.

Malgrat el breu recorregut temporal de la Casa com a institució independent,¹⁶ els seus administradors van ser pioners a plantejar la millora de la rendibilitat econòmica de les terres. El Mas Pixarrelles de la Cellera, peça cabdal del patrimoni Colomer, reunia totes les qualitats per prestar-s'hi: una gran extensió de terres, tant de regadiu com de secà, i la proximitat del riu Ter, que havia de permetre transformar també les darreres en regadiu. La idea es basava en la diferència d'ingressos resultants de les dues modalitats de conreu: el 1771 la quartera de regadiu s'arrendava a 10 lliures i la de secà a 7 lliures i 10 sous,¹⁷ de manera que el projecte presentava unes bones perspectives de creixement global de la renda.

El pas de la Casa de Misericòrdia fins a convertir-se en Reial Hospici, a partir de 1776, va portar la nova institució a continuar naturalment el projecte iniciat. Malgrat que, en la nova situació, s'afegien al patrimoni Colomer les rendes de l'Almoina del Pa, l'Almoina del Vestuari, a més d'altres diverses rendes i causes pies, altre cop es feren patents les dificultats econòmiques inherents a l'obra material, no sols de l'Hospici, que havia de perllongar espacialment la Casa de Misericòrdia, sinó també les reformes de l'edifici primitiu, que varen resultar especialment costoses.

Les dificultats econòmiques que es presentaren ja des d'un principi varen obligar la Junta a buscar capital de forma externa mitjançant una petició al rei Carles III aquest mateix any. Una situació que es perllongà en el temps, tal com es documenta en una reunió de la Junta d'octubre de 1778, on s'informa de *“la imposibilidad de las rentas de esta casa para continuar y concluir la obra, por no haver*

14 Entre d'altres, podem citar els més importants: Mas Pixarrelles de la Cellera, Torre Rafela de Palau Sacosta, Mas Joan de Sarrià, Mas Romeu de Juinyà, Mas Riera de Queixàs, Mas Batlle de Montcalt i casa de la Plaça del Vi de Girona.

15 En cas contrari, el patrimoni Colomer havia de ser llegat a l'Hospital de Santa Caterina de Girona.

16 La Casa de Misericòrdia, que va obrir portes a la fi de 1769, va ser absorbida per l'Hospici de Girona, creat formalment en 1776, de manera que aquest assumeix els afers de la Casa de Misericòrdia a partir d'aquesta data.

17 AGDG. Fons Hospici, 336/9. *Comptes de lo que ha rebut el Sr. Miquel Bosch, 1771.*

deliberación hasta ahora de Su Magestad en los 25.000 ducados que se le pidió, se ha acordado que se saquen 2.200 libras de la Teca".¹⁸

La falta d'interès, ja sigui per part de la corona, que no es pronuncià respecte de la petició d'ajut, o bé per part de la ciutat, que no aportà fons, a més de la fragilitat dels ingressos corrents, inevitablement va portar l'Hospici a reprendre el projecte de rec del mas Pixarrelles. Les primeres actuacions, tot just encetat l'any 1777, varen començar per aconseguir un ban per protegir les seves terres de la introducció de bestiar i de la tala indiscriminada d'arbres. Així, s'establia una penyora de "(...) *tres libras de día, duplicado de noche, a todos los vecinos que no dudan en desperdiciar, malvaratar y robar los sembrados y arboles, cortando leña e introduciendo ganado de todas clases*".¹⁹

Al mateix temps se sol·licitava a l'Intendent General de Catalunya un nou establiment de les aigües del Ter.

El canonge Domènec Soler, membre de la Junta, quedà designat l'estiu de 1778 com a responsable de cercar una entesa entre els pagesos del Plademont i l'Hospici. Soler va dedicar tot l'any a realitzar treballs d'amollonament de les parcel·les i a parlar amb els diferents propietaris.

Un vegada conclosos aquests preliminars, calia cercar personal qualificat per elaborar el projecte tècnic. Finalment, hom va escollir el frare caputxí de Vic Josep Antònio, reconegut com a "*muy hábil en la dirección y conducción de aguas*". L'objectiu de la Junta era integrar-lo en un projecte comú i assegurava "*concurrir muy gustosa a la obra*".²⁰

A més del rec, el primer projecte de la Casa de Misericòrdia incloïa la construcció d'un molí fariner, també en la lògica de buscar maximitzar els beneficis. A més, la configuració de la zona semblava molt propícia per bastir aquesta nova infraestructura. En primer lloc, el molí de Guan, de la Cellera, prenia l'aigua d'una distància de poc recorregut i mancava d'un bon moliner, raó per la qual els habitants de la zona "*se sirven de dicho molino de malagana y como por fuerza*." En segon lloc, la Junta indicava que els dos o tres molins que funcionaven a Anglès eren alimentats per la riera d'Osor, un curs d'aigua que patia un fort estiatge als mesos d'estiu i que estava sobreexplotada pel reg dels conreus. Com a problema afegit per a la població cellerensa, la manca d'un pont per anar a Anglès quan el riu Ter es desbordava, no els permetia accedir al molí sinó que quedaven "*sitiados por el agua, sin pan y con mucho trigo*".²¹

El terreny estava abonat, doncs: una institució liderada pel bisbe Tomàs de Lorenzana que es posava al capdavant del projecte, amb capital propi i privat, uns pagesos del Plademont receptius i participatius, una manca patent d'infraes-

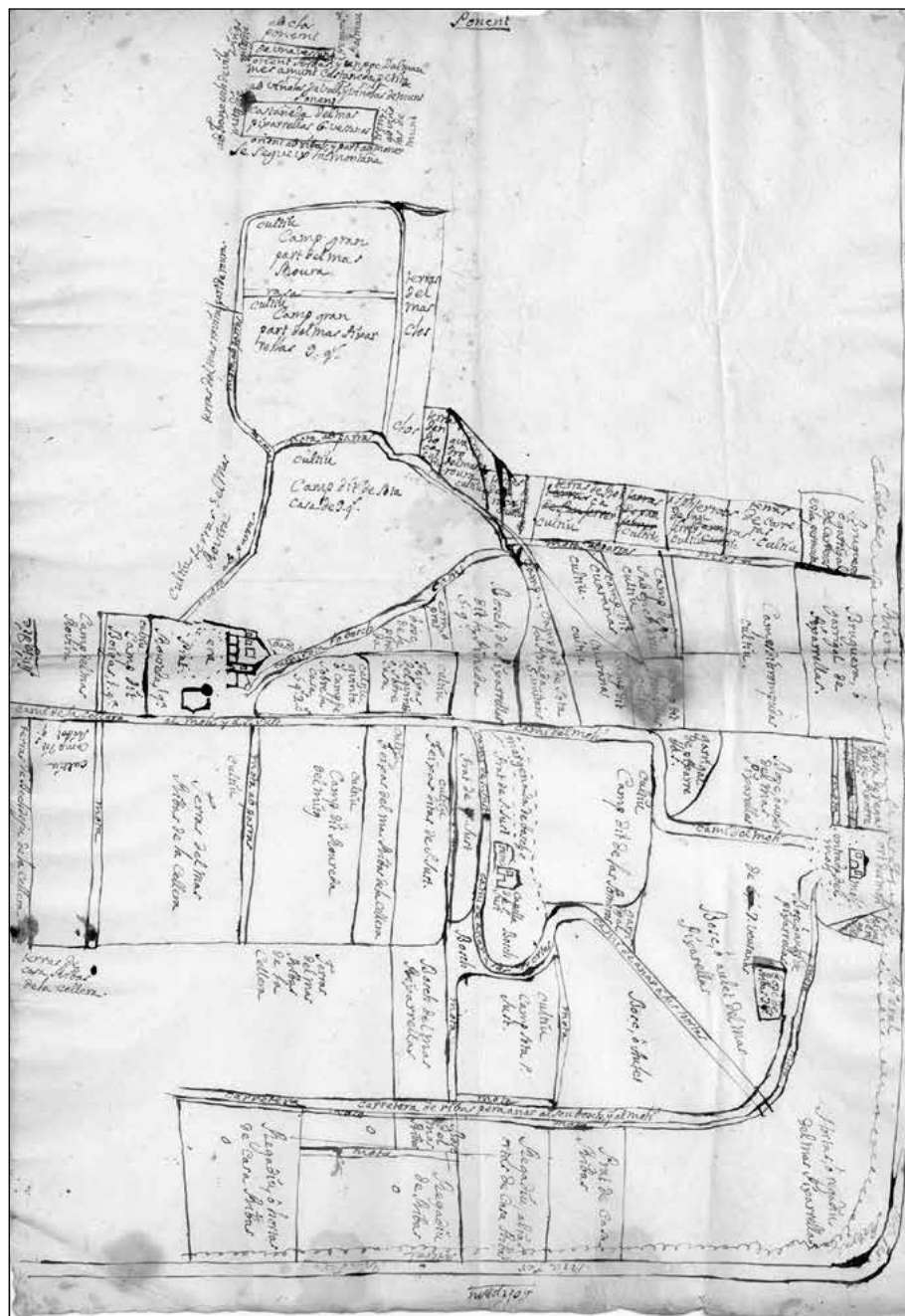
18 AGDG. Fons Hospici, 149/9. Acte del 6 d'octubre de 1778.

19 Arxiu de la Corona d'Aragó. Secció Intendència. Leg. 1 Carp. 55, Registro de la Intendencia de Cataluña 1777, M. De Teran, 2 de març de 1777.

20 AGDG. Fons Hospici, 149/9 acte del 3 de juliol de 1779

21 AGDG. Fons Hospici, 149/9, Acte del 3 de juliol de 1779.

Plànol de les propietats del Pladamont (segle XVIII).

AGDG. Fons Hospici, 258/3.

tractura molinera i, finalment, abundància de terres de secà i de bosc prestes per a ser transformades en regadiu.

El primer pas tangible del projecte fou l'acord notarial entre Hospici i pagesos.²² La concòrdia resultant reunia, d'una banda, l'establiment gironí de beneficència, representat pel canonge Domènec Soler, i de l'altra, un grup de propietaris que incloïa els pagesos Antoni Clos, Joan Carreres Gasull i Llorenç Vinyolas; i els bracers Josep Roura, Joan Roura, Miquel Bechdejú, Francesc Bechdejú, Valentí Bechdejú, Salvi Bosch i Salvi Figueras, sense oblidar al fuster Miquel Bechdejú.

Cada propietari es comprometia a contribuir, un mes abans de l'inici de les obres, a proporció del terreny de regadiu que cadascú guanyava. A més, cada un havia de costejar el rec secundari que els connectava amb el gran i es comprometia al seu manteniment. Com analitzarem més endavant, de la concòrdia transcendeix la inquietud de tots els participants en els punts que es refereixen a garantir un repartiment just de l'aigua entre tots els signants, però també entre el regatge i el molí.

El primer obstacle per a l'entesa va venir d'un pagès de la zona, Joan Antoni Roca i Sabench, que amb antelació a la iniciativa de l'hospici havia demanat i obtingut del Comú de la Cellera l'establiment d'un cabal d'aigua.

Aquest fet impedia que la nova iniciativa obtingués un establiment per assegurar el cabal necessari i podia fer perillar la viabilitat del projecte. Tanmateix, Roca i Sabench afirmava estar disposat a associar-se a la Junta però es negava a posar-ho per escrit, al·legant que de moment no disposava dels fons necessaris per participar en el projecte i que ja tenia prou terres de regadiu. Al mateix temps no se n'acabava de desvincular i indicava que, si bé ell no pretenia ara mateix fer les obres, no descartava que ho pogués fer la seva descendència.

Així, tot just iniciat, el projecte ja enregistrava la primera discòrdia. L'Hospici considerava que, si Sabench no entrava a finançar el projecte del rec i del molí, la resta d'integrants de la concòrdia en quedarien perjudicats, ja que un cop fetes les obres ell podria regar fàcilment practicant un canal de desguàs, atès que el rec del molí passaria per les seves terres. La seva postura apareixia clarament com un intent de treure el màxim profit d'una situació que dominava mercès a la possessió de l'establiment de les aigües, títol sense el qual l'Hospici veia condicionat el seu projecte hídic.

Novament, el canonge Domènec Soler va ser delegat per l'Hospici per intentar resoldre el conflicte. Les exigències eren clares: Sabench havia de renunciar a l'establiment d'aigües, cedir dues vessanes de terra, permetre el pas del canal per les seves terres i costejar el canal de sortida del molí al riu Ter. A canvi, obtindria en concepte de "*compensación y premio*" una part del producte del molí i la facultat de regar les seves terres. Lògicament, la Junta considerava sense dubte

22 AGDG. Fons Hospici 330/8, Concòrdia del 24 d'octubre de 1779.

que lligant els interessos de Sabench al grau de producció del molí així hi hauria vigilància a la zona.

Finalment, el novembre de 1779 el díscol Sabench renunciava a l'establiment d'aigües a favor de l'Hospici, el qual l'obtenia "per regar terres, construir un molí fariner y altres coses de usar de la aygua", des de l'entrada de la Cellerà fins al Pasteral, per un cens de 3 lliures, més unes altres 3 pel molí, i encara un parell de pollastres "bons i vius" que va portar aquest dia el canonge Soler. A canvi, obtingué la sisena part del producte del molí i l'aigua sobrant per dedicar-la al reg de les seves terres. També cedia unes dues vessanes de roureda i alzinar per a situar-hi el molí.²³

Passat aquest primer sotrac, es podia per fi anar a la part pràctica de posar en marxa el projecte: la concreció dels càlculs del frare en forma de taba per convocar subhasta pública, que es proposava amb un cost de 6.600 lliures,²⁴ rec i molí, un valor superior a l'estimat pel docte caputxí. La convocatòria es va publicar a Girona, Figueres, Hostalric, Barcelona, Sarrià, Vic i Mataró.

El fracàs de la taba fou el primer d'una llarga sèrie d'entrebancs que va patir la construcció del rec. Les característiques del projecte havien evolucionat des dels primers càlculs del religiós-enginyer: l'aigua s'havia de desviar unes 200 canes més amunt per abastir correctament el molí i, a més, s'augmentava l'ample del canal. A la licitació només es va presentar una companyia de Girona, amb una postura de 16.000 lliures, quantitat de distava molt de la xifra de sortida. La falta d'informació prou clara sobre l'obra i la poca competència propiciaren l'augment de preus. La Junta es veié en l'obligació d'augmentar la quantitat mínima fins a 8.000 lliures i facilitar l'adjudicació per trams d'obra, però igualment va ser sense èxit.

Aquest fracàs va marcar l'inici d'un llarg període d'inactivitat. De 1780 a 1784, Mariano Enrich, arquitecte que fou de l'Hospici, tingué el projecte damunt la taula sense avançar gens. Passats aquests anys, Agustí Cabot, mestre de cases, proposà un import de 14.000 lliures, apujant la part de l'establiment al quart i afegint-hi 2.135 lliures pel molí.

Francisco de Zamora en la crònica dels seus viatges per Catalunya esmentava el 1790 que la Cellerà era un poble "*que riega su término con las rieras de Osor y del Ter, cuyo riego tiene proyectado aumentar la Administración del Hospicio de Gerona*",²⁵ cosa que indica que el projecte continuava parat.

La Guerra Gran i la duresa dels anys posteriors portaren greus problemes de gestió a l'establiment de caritat que liderava el projecte. L'Hospici fou convertit en hospital militar i desallotjats els seus asilats. A mitjan octubre de 1793 varen

23 AGDG. Fons Hospici, 149/9, acta del 28 de novembre de 1779.

24 AGDG. Fons Hospici, 149/9, acta del 2 de febrer 1780.

25 F. de Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona: Curial, 1973, p. 299.

ser expulsats 504 asilats²⁶ per fer lloc als soldats.²⁷ La situació econòmica de la institució era crítica: manca d'aliments pel no cobrament de censos que gravaven heretats devastades per la guerra, encariment de les matèries primeres i total manca d'ajuts, que varen obligar a retirar-se de qualsevol inversió que no fos estrictament de supervivència.

Tornar a començar.

No fou fins al 1805 que el projecte tornà a estar d'actualitat. En aquests anys anteriors, si deixem de banda la guerra i les conseqüències que acabem de descriure, havien succeït dos fets essencials que afavorien la represa de l'afer. El primer era el trasllat dels expòsits el 1803 des de l'Hospital de Santa Caterina a l'Hospici. La càrrega econòmica suplementària que representava fer-se càrrec del salari de les dides i les poques expectatives d'ajudes exteriors,²⁸ motivaren tornar a tirar endavant la construcció del rec i la represa del pla per obtenir majors rendiments de les terres. L'altre punt, intern a l'establiment, fou la dissolució de l'anterior Junta –justament arran de desavinences entorn de l'arribada dels expòsits– i el nomenament d'una nova cúpula directiva, encapçalada per Francesc Vergés.

Si la direcció antiga s'havia quedat estancada i havia fallat a l'hora de portar a terme les obres a la Cellera, la nova junta es declarava preparada per tornar a encapçalar el projecte. Començava la segona –i penúltima– etapa.

Una nova taba, plantejada d'una forma més realista, fou adjudicada a Carles Sunyer, mestre fuster, i Salvi Llach, mestre de cases, tots dos de Girona.²⁹ Es feren càrrec de l'obra de la mina, és a dir, un conducte d'aigua subterrani, a canvi d'un primer pagament de 2.000 lliures.³⁰ També participaven en el projecte Francesc Soriano, mestre de cases, un dels constructors de l'Hospici i home de confiança de la casa, i Felipe de la Paz (1743-1818), coronel del *Real Cuerpo de Ingeniería*.³¹ L'obra havia d'estar acabada abans de la fi de l'any 1806.

Ben aviat l'excauació i construcció de la mina s'enfrontà amb problemes tècnics derivats de la qualitat particularment fràgil del sòl. Francesc Soriano, en una revisió de les obres en curs, qualificava el terreny d'inestable, amb desprendiments de pedres, i certificava que els treballadors estaven “*en peligro de perder la vida*”.³² La premonició s'acabà convertint en realitat el migdia del 24 de juliol de 1806, quan una esllavissada a la mina ocasionà dues morts.³³

26 AHG. Fondo Hospicio, Serie Administración de las Rentas, leg. 2101, ALCUDIA, Duque de, 12 de noviembre de 1793.

27 Tot i que tornaren, el gener del 1796, els graners, l'església i dos quadres eren inutilitzables per servir de magatzem militar.

28 La casa d'expòsits es beneficiava de fons específics: el producte de l'indult quadragesimal i el fons piú beneficial. El seu cobrament, a més d'insuficient per sostenir les criatures, era totalment irregular.

29 AGDG. Fons Hospici, 263/5, 29 de maig de 1805.

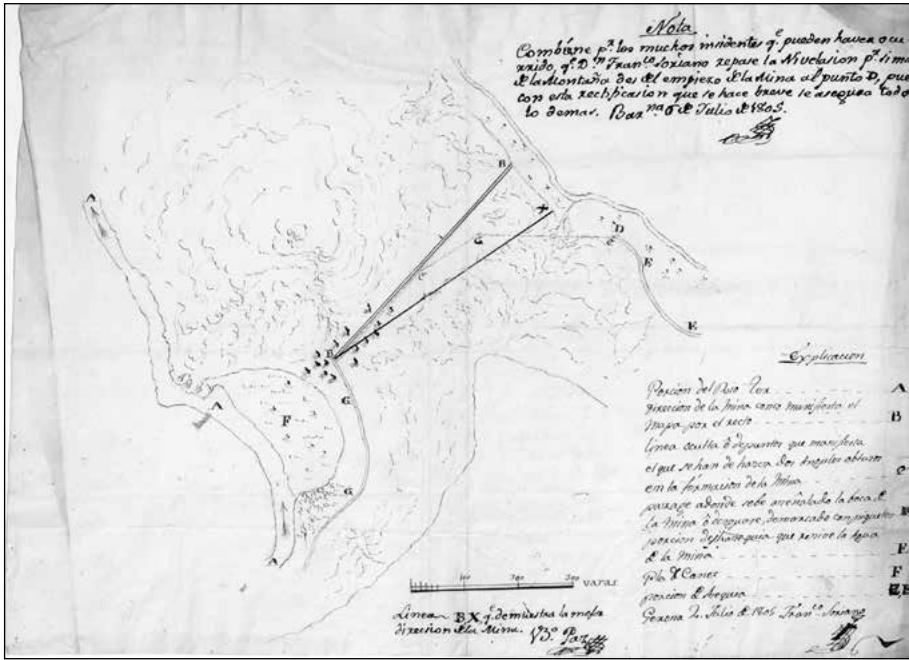
30 AGDG. Fons Hospici, 263/5, Notari Manuel Lagrifa, 29 de Juny de 1805.

31 Al preu de la obra s'afegiran més de 2.000 lliures per a les seves dietes, així com despeses notariais (de 1805 a 1807).

32 AGDG. Fons Hospici, 258/3, carta de Francisco Soriano a Francisco Vergés, 13 de maig de 1806, Girona.

33 AGDG. Fons Hospici, 258/3, carta de Salvi Llach i Carlos Sunyer a Francisco Vergés, 24 de juliol de 1806.

Previsió de traçat de la mina (juliol 1805).

AGDG. Fons Hospici – 258/3

Llach i Sunyer, els mestres d'obres, tot i el seu compromís amb l'Hospici, ben aviat varen proposar d'interrompre les obres, una opció que Vergés rebutjava rotundament, titllant-la de “*extraña determinación*”.³⁴ L'Hospici, en veu del director, es negava a abandonar un projecte que ja portava més de 30 anys en curs i que, després de molts entrebancs, semblava que es podia salvar. Aquesta determinació va portar Vergés a buscar suport en la persona de Felipe de la Paz, aleshores comandant del Castell de Sant Ferran, a Figueres. En la lletra que li adreçava lamentava que “*Dios nos quiere mortificar con la dichosa mina de la Cellerá*”, mentre li demanava un informe tècnic favorable per forçar la represa de les obres i “*cerrar la puerta a sus cabilonadas, sin dar las razones de porque, como o cuando*”.³⁵

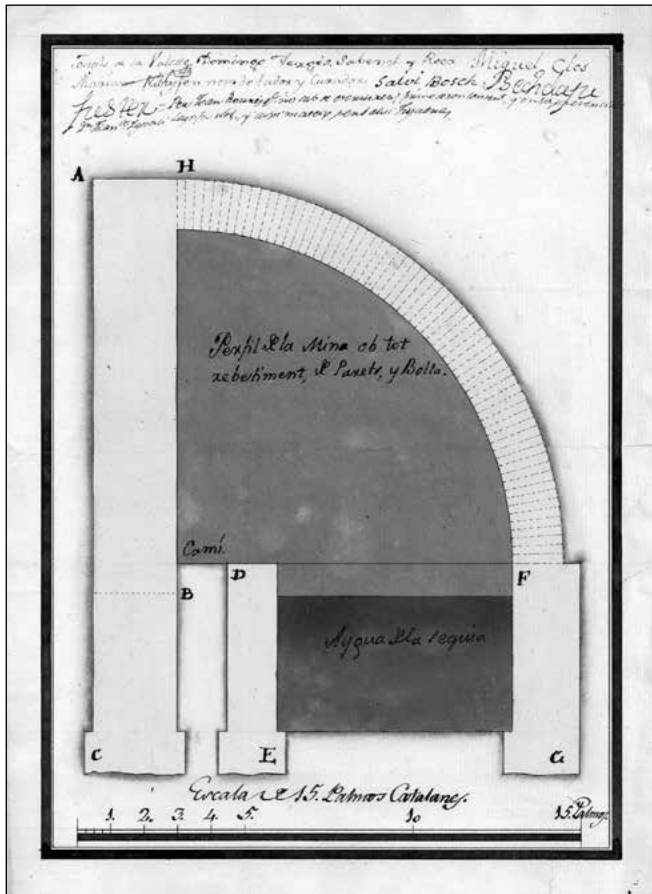
Tot i la insistència de l'Hospici, el projecte s'estava esmicolant des de la interrupció de les obres. El 1808 es revisà perquè “*no es tan vasto por ser menos los que deven regar por haverse separado tantos de la concòrdia*”.³⁶ Hom intentava desesperadament reorientar-lo, pal·liar les baixes dels pagesos participants, recuperar els diners ja

34 AGDG. Fons Hospici, 258/3, carta de Francisco Vergés a Salvi Llach i Carlos Sunyer, 23 d'Agost de 1806.

35 AGDG. Fons Hospici, 258/3, carta de Francisco Vergés a Felipe de la Paz, 16 d'octubre de 1806.

36 AGDG. Fons Hospici, 258/3, carta sense firma, 1808.

Perfil de la mina (1805).

AGDG. Fons Hospici – 258/3

invertits en plets i obres que de moment no duien enlloc. Aquesta obstinació fou debades, i la guerra napoleònica li assestà el cop de gràcia. El febrer de 1811 Llach i Sunyer arriben a un acord i abandonen el projecte.

A aquestes alçades, les obres executades, mina, túnels i voltes, sumaven ja 8.152 lliures, una quantitat que l'Hospici es planteja anar abonant “cuando las actuales necesidades que padece lo permitan”.³⁷

Per segona vegada, el projecte del Rec Gros i del molí fariner es tornava a trobar aturat per un llarg període.

³⁷ AGDG. Fons Hospici, 149/9, acte de 20 de febrer de 1811. De fet, l'establiment no aconsegueix fer el primer pagament fins el 16 de febrer del 1813, quan entrega 10 quarteres de blat per un valor de 161 lliures.

Un últim intent

Nova guerra, nova ocupació militar de l'Hospici. I nous problemes econòmics. Altre cop, es repetien esdeveniments similars als del primer període.

No és fins al 1825 que el projecte es reactivà. La nova concòrdia no canviava substancialment la del primer projecte, però sí que tornava a repartir les cartes entre els diferents actors. En primer lloc, la nòmina dels interessats s'havia reduït dràsticament: només Domènec Sabench i Roca, Joan Carreras i Gasull, Miquel Clos i l'Hospici acordaven tornar a tirar endavant les obres. Malauradament, Miquel Clos morí poc després i la seva vídua no va poder costejar el que li pertocava. El menor nombre d'interessats provocava un augment considerable de la part a pagar per cadascun. El pes d'aquesta nova inversió portava l'Hospici a abandonar la idea del molí fariner i de l'establiment d'aigües, per tornar a cedir el projecte a Sabench. Aquest pagaria la meitat de les obres del rec, la construcció del molí i el manteniment del rec des de novembre fins a abril de cada any, mesos en què el molí era l'únic beneficiari de l'aigua.

Quan finalment la construcció del molí va tenir lloc, Josep Sabench, fill i hereu del firmant de la concòrdia, va acabar cedint-lo a l'Hospici el 1830, escanyat per les despeses, tot declarant que "el molí seria la ruïna de mon patrimoni per no poder suportar les crescutíssims gastos que me acarrea".³⁸ Cinquanta-cinc anys més tard del primer projecte i després de dures lluites, el molí fariner i el Rec Gros ja eren una realitat per a l'Hospici de Girona.

Socis però desconfiats

En totes les concòrdies, pactes o acords duts a terme al llarg del mig segle que va durar el projecte es dedueix de forma inamovible una preocupació comuna, la de procurar que ningú que no formi part del pacte tregui profit de les obres realitzades. L'assumpte no era gens trivial veient les queixes que se'n derivaren al llarg de tot el procés. El fet de convertir terres de secà en regadiu per millorar-ne el rendiment, així com la construcció d'un molí fariner, eren inversions de grans proporcions que havien de generar un retorn substancial. Però també comportaven una despesa considerable, respecte de la qual calia mantenir l'exclusivitat i protegir-se de l'oportunisme d'altres actors, recel que fins i tot es podia percebre entre els mateixos integrants del pacte.

L'Hospici va ser la primera víctima de la desconfiança. Era un soci indispensable per la seva capacitat financera com a institució reial, però alhora era percebut com un adversari capaç d'adoptar una posició dominant que resultés perjudicial per als altres interessos.

Una prova d'aquest recel es troba de bon principi en la construcció del molí. Els pagesos temien que l'Hospici, com a propietari, desviés un gran cabal d'aigua

38 AGDG. Fons Hospici, 258/5, Cessió del molí.

per tal de maximitzar els guanys del molí fariner, restant-lo de la part per regar dels altres implicats. Un fet que per ells era difícilment evitable, si tenim en compte que *“el molino es del hospicio y éste del Rey, con la autoridad y órdenes reales se quitaría la agua al regadiu para darles al molino”*.³⁹ Com a queixa afegida, els pagesos denunciaven que la contribució de l'Hospici hauria de ser superior a la quarta part prevista inicialment, atès que necessitava cabal per al molí tot l'any i no únicament els quatre mesos d'estiu per regar.

Però una vegada consolidats els pactes i reparticions d'aigua, els socis, amb l'Hospici al capdavant, feren front comú contra els atacs exteriors. El 1829, Francesc Noguer, un dels administradors de la institució, no dubtava a queixar-se al batlle de la Cellera, dient que els propietaris feien ús del rec sense haver contribuït a la seva construcció, i exigia un ban penal per posar-hi remei. Denunciava que aquesta situació d'abús provocava *“desórdenes, riñas y atropellamientos”*.⁴⁰

Quinze anys més tard, la proposta del Marquès de Castellldosrius de construir una sèquia a la zona per alimentar un molí fariner d'ús particular tornava a aixecar protestes. Els beneficiaris del Rec Gros posaven de relleu la falta de necessitat d'un nou molí, atès que *“Anglès y la Sellera tienen molinos capaces de abastecer de harina a sus habitantes aunque su número fuese diez veces más crecido.”*⁴¹ Novament els propietaris es negaven a desviar del seu recorregut l'aigua que tanta falta els feia.

Però un dels enfrontaments contenciosos més llargs es va viure amb l'Ajuntament de Girona. El 1805, quan l'Hospici decideix tirar endavant el projecte de construcció de la mina i en publica la taba per anar a subhasta pública, l'Ajuntament de la capital va intentar aturar el projecte. Una vegada més el control de l'aigua, en aquest cas la del riu Ter, desencadenava una important discòrdia.

Ara l'objecte del litigi era el cabal de la sèquia Monar, l'anomenat també Rec Comtal, creat pel patrimoni reial i documentat des de l'any 1015, que s'alimentava en gran part del riu Ter. Una dada rellevant per mesurar la transcendència d'aquest curs d'aigua és observar que, ja l'any 1209, s'hi podien comptar 16 molins diferents, en general senzills i d'una sola mola.⁴² Al llarg dels segles s'hi instal·là una indústria variada i serví de base a uns usos agrícoles intensius que contribuïren al desenvolupament del barri gironí del Mercadal. Aquesta riquesa, l'Ajuntament de Girona no estava disposat a deixar que perillés per la probable disminució del cabal de riu.

L'ofensiva de l'Ajuntament de Girona contra el projecte comença l'11 de juny de 1804 davant la Reial Audiència de Catalunya, i una ordre d'aquest alt tribunal, dictada el 4 de juliol del mateix any, ordenava la suspensió de les obres sota pena de 25 lliures i fins a nou avís.

39 AGDG. Fons Hospici, 149/9, acta del 9 de novembre de 1779.

40 AGDG. Fons Hospici, 258/5, carta de Francesc Noguer, 21 de maig de 1829.

41 AGDG. Fons Hospici, 258/5, carta de Francesc Noguer, 10 de maig de 1845.

42 J. Canal "Història urbana de Girona: el monar reial del Mercadal a Girona". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 3 (1995): 55-68.

Els seus arguments eren variats però gravitaven entorn d'una mateixa finalitat: conservar el cabal suficient d'aigua per a la ciutat de Girona. En primer lloc, es recordava a l'Hospici que els establiments d'aigua de la Cellera i Anglès eren de concessió reial, tot posant en qüestió la legalitat de la concessió donada per la municipalitat d'Anglès. En segon lloc, avançava que la sèquia Monar, alimentada en gran part pel riu Ter, servia de força motriu, des de Bescanó fins a Girona, a nombroses instal·lacions "(...) *el Molino harinero de Baix, dos retorcedores, el Molino Batán, el papelero de Cinto Dionís, dos amoladoras, una talfinería, el Molino harinero de la parroquia de Salt y el papelero de la misma parroquia*", això sense comptar els molins nous de Pedret, emplaçats en sortir de la ciutat. Una baixada del volum d'aigua posava en risc tota aquesta indústria i, en primer lloc, els molins fariners. El greuge, però, no es limitava a això, sinó que l'Ajuntament defensava també que l'aigua era indispensable per a bona part de la població del Mercadal, en particular per al monestir de Sant Francesc, l'hospici mateix, l'hospital militar, l'hospital civil de Santa Caterina, així com molts particulars i veïns per al reg dels seus horts i, d'una manera més general, era clau per a la neteja i la higiene de la ciutat. La manca d'aigua podia portar a desatendre els usos agrícoles i a encarir la verdura. Tanmateix posava de relleu la importància de la ciutat com a mercat de queviures, peix i blat. El fet que els mercaders poguessin emportar-se el blat ja en forma de farina, facilitava el comerç d'altres productes. Si aquesta facilitat desapareixia, perillava l'activitat comercial general de la ciutat.

Finalment, l'Ajuntament reblava el clau amb un últim argument: la falta d'aigua impediria al pas de la barca de trànsit cap a Sant Ponç, un fet habitual quan hi havia sequera i en temporada d'estiu, com en l'any 1802 i els mesos de juliol i agost de 1803. Hom temia que n'augmentessin els períodes si l'Hospici desviava massa aigua pel reg del Plademont.

El fet que l'Ajuntament esperés a pledejar més de 25 anys després del projecte inicial s'explica pel fet que acusava la nova Junta de l'Hospici de canvis importants en el planteig del projecte, que ja no es limitava a "*poner corriente el molino y regar las tierras de su heredad*", sinó que ara l'establiment pretenia "*regar todas las tierras de la llanura de la Sellera, con cuya operación conseguiría absorber todo el caudal de agua como diese de sí el río Ter*".⁴³

Amb tot, l'Hospici de Girona no va dubtar ni un moment a continuar defensant el seu projecte i a rebatre un per un els arguments de l'Ajuntament. Va argumentar que, si la ciutat en algun moment coneixia èpoques de sequera, era més per "*la negligencia o poca inteligencia del Ayuntamiento que no sabe aprovechar de ellas, es motivo de no tenerlas muy abundantes*".⁴⁴ En efecte, recordava a la Reial Audiència que s'havia preferit instal·lar una farga de coure en un salt d'aigua a Santa Eugènia i no pas un molí, i al mateix temps haver multiplicat els recs paral·lels per regar noves hortes. Per tal de donar més pes a la seva argumentació, utilitzava els

43 AGDG. Fons Hospici, 329/1, carta de Josep Marià Llobet i Ros, procurador de l'ajuntament, 1805.

44 AGDG. Fons Hospici, 299/1, Girona, Bruno Petrus, al fiscal de la reial audiència de Catalunya Gibernat, 15 de juliol de 1805.

testimoniatsges de 13 veïns d'Amer,⁴⁵ que tots declaraven haver fet el recorregut del riu Ter, des d'Anglès fins a Girona, els dies 16 i 17 d'octubre de 1807, dies d'una "extraordinaria sequera, nunca vista de memoria de hombre" i certificaven la suficiència del cabal, el funcionament dels molins i de la farga de coure, el pas de la barca de Sant Ponç, i que "la balsa de los molinos nuevos se halla tan sumamente llena como que salta mucha parte de agua por sobre la presa".⁴⁶

La pugna per l'aigua entre Ajuntament i Hospici es va perllongar fins al 1808, sense impedir, però, la realització de les obres.

Mitjançant aquests exemples s'evidencia la lluita existent entre els diversos actors, cadascun en defensa del seus beneficis econòmics a través del control dels recursos hídrics. El fet més rellevant és que s'observa amb claredat que l'Hospici de Girona va adoptar en tot moment el paper principal en aquestes conteses, posant-se al capdavant dels membres de la concòrdia, costejant les despeses derivades dels plets i alhora erigint-se en pal de paller inamovible del projecte.

Casa de Misericòrdia i Hospici: uns actors econòmics actius

Per entendre totes les dimensions i les raons per les quals l'establiment de beneficència va encapçalar el projecte durant mig segle convé posar de relleu i detallar el seu plantejament com a actor econòmic de primer nivell.

L'interès econòmic de la institució s'articula entorn de dos eixos principals. En primer lloc, els ingressos que es generarien tant per l'augment de rendes de les terres de secà convertides en terres de regadiu, així com per la construcció d'un molí fariner amb el benefici del dret de moltura. En segon lloc, provarem de valorar les despeses de construcció del rec i del molí, per tal de veure el temps d'amortització i a partir de quan s'obtidrien beneficis.

Des del primer moment, la Casa de Misericòrdia i després l'Hospici varen buscar un assessorament expert per establir la viabilitat econòmica del seu projecte.

Pel que fa a la qüestió del rec, el cost de la construcció ascendia a 3.830 lliures segons els càlculs del frare caputxí. Aquest import s'havia de repartir entre els interessats, en prorrata de les quarteres de terra que passarien de secà a regadiu. Hom avalua que, amb la nova construcció hidràulica, es podrien regar 217 quarteres de terra que fins aleshores es destinaven a bosc o conreu de secà. L'Hospici estimava en 69 quarteres la seva part, que calculava arrendar per entre 14 i 17 lliures cada una. Conscient que algunes peces de terra de regadiu no sobrepassaven aleshores les 11 lliures per quartera, defensava la seva postura posant per enda-

45 Són "Luciano Puigmont, maestro albañil, de edad 44 años; Damián Dalmons, fabricante de clavos, de edad 55 años; Josef Valentí, zapatero, de edad 58; Bartolomé Vernatallada, bracero, de edad 44; Josef Ribas y Gelabert, bracero, de edad 36; Pedro Moner, zapatero, de edad 59; Josef Torrella, negociante, de 30 años; Francisco Moner y Quinto, zapatero, de edad 25; Ramon Figueras, labrador, de edad 33; Tomás Dalmon, fabricante de clavos, de edad 20 años; Miguel Casademont, trabajador, de 22 años; Francisco Arnau, trabajador, de edad 44; Pedro Carboner, trabajador, de edad 52 años, vezinos todos de la villa de Amer".

46 AGDG. Fons Hospici, 299/1, Girona, 18 d'octubre de 1807.

vant la qualitat de la terra del Mas Pixarrelles i que algunes terres de referència de la Cellera atenyien “*quince, dieciseis y hasta veinte libras por quartera*”. Queda patent el raonament econòmic –que fins i tot el podríem qualificar de propi d’un empresari prudent– de la Junta. El càlcul empresarial conclou així que l’augment de les rendes seria de 572 lliures anuals, sense comptar “*los frutos ni los cerdos*.”⁴⁷

Per l’altra part del projecte, és a dir, el molí, hom va demanar dues estimacions, una al prevere de la Cellera i l’altra a un fuster. El primer va estimar la construcció del molí, del canal i del pont per travessar la sèquia, en 1.100 lliures, preveient un rendiment de 140 quarteres de gra l’any, i encara més si venia el flequer a moldre.

El fuster, coincidint amb poques lliures de diferència amb l’eclesiàstic quant al valor de la construcció del molí, partia de la base que la parròquia la formaven 26 cases de pagès i 104 de menestrals.⁴⁸ Calculava que els pagesos podien moldre 30 quarteres per setmana i els menestrals 52, en total 328 quarteres de gra al mes. Si es comptava que tot el poble anés a moldre, amb un guany d’un mesuró per quartera, l’ingrés final seria d’unes 624 lliures anuals.⁴⁹

Deduint el salari del moliner, el benefici s’aproparia a les 500 lliures l’any, menys la part que pertocaria donar a en Sabench, que el novembre de 1779 es pactà en una sisena part del producte.⁵⁰

El càlcul final fet pels arquitectes de la Junta de l’Hospici preveia, doncs, d’una part uns ingressos de 572 lliures en concepte de rendiments de noves terres de regadiu i unes 400 lliures *grosso modo* imputables al molí, en total 972 lliures.

Pel que fa a les despeses que s’haurien d’afrontar per les obres, la part de l’establiment de caritat sumava 2.762 lliures. Això incloïa el reg a proporció de les quarteres que li corresponien, més l’obra del molí. Una suma de la qual l’establiment no disposava l’any 1779, any previ a l’obertura oficial de l’Hospici. Recordem la quantitat elevada de fons que la Junta havia hagut de destinar a la fàbrica material de l’edifici. Per aquest motiu hom es plantejava recórrer a un finançament per venda de censals, redimibles a tres anys, que segons el seu càlcul aportés rendes de més de 900 lliures anuals. Seguint aquest raonament, al cap dels tres anys els censals quedarien redimits i la inversió donaria ja unes rendes quantioses a la casa.

Dissortadament, com veurem ara, el càlcul projectat el 1778 s’allunyava força de la realitat dels anys posteriors.

El primer descontrol econòmic va provenir del replantejament de les obres de construcció de la mina, que n’augmentava el preu. Les úniques ofertes que arribaren en resposta al primer concurs s’acostaven a 16.000 lliures, una xifra brutalment superior a la previsió inicial.

Tal com hem explicat més amunt, la falta d’una oferta viable i la Guerra Gran posarien en quarantena el projecte fins el 1804. Tanmateix, la segona fase

47 AGDG. Fons Hospici, 149/9, acta de 3 de juliol de 1779.

48 AGDG. Fons Hospici, 330/8.

49 Cal especificar que el fuster calcula a raó de 4 lliures per quartera.

50 AGDG. Fons Hospici, 149/9, acta del 9 de novembre de 1779.

del projecte no fou pas més exitosa a nivell econòmic. L'Hospici havia avançat 2.000 lliures als constructors de la mina, que havien hagut de parar les obres al cap de poc. A més, l'establiment es trobava embrancat en despeses no previstes provocades pels plets contra l'Ajuntament de Girona o els contractistes. El projecte tornava a fracassar.

La nova concòrdia de 1825 feia recaure el cost de l'obra a parts iguals en només 3 socis. La reducció del nombre de socis pressionava encara més l'Hospici com a titular de la part percentual més elevada.

De 1825 a 1831, l'import de la construcció es va elevar a 12.594 lliures i 19 sous. A aquest valor s'ha de sumar el cost del molí, en total 5.897 lliures i 5 sous. Com que la part total de l'Hospici era la tercera part de la despesa, això fa 6.163 lliures.

Un cop quantificades les despeses, procedim a analitzar les tres fonts principals d'ingressos: l'arrendament de terres de regadiu, el dret d'aigües per utilitzar el rec i les rendes obtingudes pel molí.

En el primer cas, no és fàcil determinar si realment l'Hospici va incrementar els ingressos gràcies al pas del secà al regadiu. Si ho considerem des d'un punt de mira teòric, tot analitzant dos camps concrets⁵¹ que varen experimentar aquesta transformació, veiem que el 1768 aquestes peces de terra s'arrendaven a 7 lliures la quartera, que el 1834 el preu previst era de 15 lliures, i arribava a 18 lliures a partir de 1841. Per tant, en termes absoluts, la rendibilitat es doblà. Però si mirem amb més atenció, veiem que alguns anys aquests camps no estan arrendats (de 1834 a 1835 per exemple), cosa que provoca pèrdues. En altres casos l'Hospici pateix endarreriments en el cobrament. A tall d'exemple, Anton Bassó, que menava la meitat del Camp Boix el 1843, no havia pagat des de 1840. Per tant, no és tan evident que realment es produís un increment substancial i tan clar com el que plantejava l'Hospici en els seus primers càlculs.

Analitzem ara els beneficis obtinguts del dret d'aigües, que comptava a 3 sous i 9 diners per mesuró. En el període comprès entre abril de 1834 i el desembre de 1839,⁵² el guany total ascendia a 490 lliures, 16 sous i 7 diners. Però si ho comparem amb les despeses de materials, de manteniment i els jornals per escurar la sèquia, l'import en el mateix període es de 1.220 lliures, 9 sous i 2 diners, és a dir, un dèficit de 729 lliures o 145 lliures per any, de les quals l'Hospici n'havia de costejar la meitat, mentre Sabench i Gasull en cobrien la quarta part cadascun. Del 1840 al 1841, el dèficit pujava a 416 lliures, o sigui 208 lliures per any. Palesament, deu anys després de la seva finalització, no tan sols no obtenien beneficis sinó que era una despesa important per a l'establiment.

Finalment, calculem els guanys del molí. La idea inicial de cobrar per dret de moltura i deduir del total dels ingressos el salari d'un moliner, no havia estat adoptada per Sabench, el constructor del molí. Quan el 1830 el cedí a l'Hospici, tenia un contracte d'arrendament pactat per 5 anys, que s'aniria renovant, per un valor

51 Camp Ribot, de 5 quarteres, i Camp Boix, d'1 quartera i un mesuró.

52 AGDG. Fons Hospici, 258/3, Comptes.

anual de 200 lliures. Del 1834 al 1839 es cobraren 1.006 lliures i les despeses foren de 350, amb un benefici de 656 lliures, altre cop a repartir entre els tres interessats. En l'etapa posterior, de 1840 a 1841, el moliner només pagaria 120 lliures, encara degudes a compte de 1839, i res pels dos anys posteriors. Si bé el negoci podia semblar beneficiós, la manca de puntualitat en el pagament debilitava una vegada més les finances de l'Hospici. Altrament, no es poden obviar altres obligacions a què havia de fer front, concretament un cens de 6 lliures i el manteniment del rec des de novembre fins a abril, mesos en què el molí era l'únic beneficiari de l'aigua. Aquestes despeses s'havien d'afrontar amb independència dels ingressos.

Així doncs, en el projecte de construcció del Rec Gros i del molí fariner, la Casa de Misericòrdia primer i l'Hospici després varen adoptar un paper preponderant econòmicament, tot actuant com a element dinamitzador d'un territori i cohesionant la seva gent en un projecte comú. Varen liderar la transformació del paisatge del Plademont, tot aportant el capital necessari i el projecte tècnic. En aquest treball hem posat de relleu que l'Hospici de Girona va actuar de forma econòmicament raonada i que, en tot moment, va estar al capdavant del projecte. Si el projecte no va tenir l'èxit esperat, cal buscar bona part de les raons en esdeveniments exteriors a la institució, com ara els conflictes bèl·lics, l'oposició d'altres institucions i les dificultats tècniques.

Bibliografia

- G. BARNOSELL, *Girona, 1833-1874. Una ciutat en transformació*. Girona: Quaderns de la Revista de Girona, 2015.
- M. BORRELL, *Pobresa i marginació a la Catalunya il·lustrada. Dides, expòsits i hospicians*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans, 2002.
- P. CARASA, "La historia y los pobres: de las bienaventuranzas a la marginación". *Historia Social*, 13 (1992): 77-99.
- J. CANAL, "Història urbana de Girona: el monar reial del Mercadal a Girona". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 3 (1995): 55-68.
- P. GIFRE, *En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris (Vegueria de Girona, 1486-1730)*. Girona: Universitat de Girona, 2009.
- J. GUILLAMON, "Disposición sobre policía de pobres". *Cuadernos de historia moderna y contemporánea*, vol. 1 (1980): 31.
- E. MIRAMBELL, "Notes per a la història de la Casa de Misericòrdia i Hospici". *Revista de Girona*, 89 (1979): 265-269.
- P. LANAÓ, *Anglès*. Girona: Quaderns de la Revista de Girona, 1986.
- D. PUJOL i LL. LLAGOSTERA, *La Cellera de Ter*. Girona: Quaderns de la Revista de Girona, 1990.
- C. XICOLA, "La Casa de Misericòrdia de Girona (1769-1781)". *Revista de Girona*, 303 (juliol-agost 2017): 40-43.

Fonts consultades i abreviacions

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)

Arxiu Històric de Girona (AHG)

Arxiu General de la Diputació de Girona (AGDG)

